

**Anna Brożek
&
Jacek Jadacki**

**CALENDARIUM wiedeńskie
Kazimierza Twardowskiego**

Na prawach rękopisu.
© Anna Brożek & Jacek Jadacki.
Warszawa 2021.

Symbolem ‘•’ oznaczone są w *Calendarium* zdarzenia, dla których dysponujemy datą dzienną i miesięczną. Symbolem ‘◇’ poprzedzamy opis zdarzeń, dla których dysponujemy tylko datą miesięczną lub roczną; te ostatnie są umieszczone na początku danego roku bądź, jeśli powiązane są ze zdarzeniami dokładnie datowanymi, bezpośrednio przed tymi zdarzeniami lub po nich.

1828

• 10.07. W Porchowej k. Buczacza przyszedł na świat Pius, ojciec Twardowskiego, najmłodszy syn Leona Jana i Marii z d. Lewińskich h. Brochwicz. Kolejne pokolenia wielkopolskiego rodu szlacheckiego Twardowskich (początkowo Skrzypińskich) herbu Ogończyk, którego potomkiem był Pius, zrekonstruowane zostały do początku XV wieku na podstawie dokumentów zebranych przez niego w końcu XIX wieku. Gałąź poleska-podolska Twardowskich, do której należał Pius, opuściła Wielkopolskę w końcu XVIII w. Gałąź wielkopolska Twardowskich wydała m.in. pisarza barokowego Samuela (1595-1661), a gałąź poleksa – m.in. matematyka Józefa (1786-1849), profesora (1822-1824) i rektora (1823) Uniwersytetu Wileńskiego.

1844

• 30.06. W Przeworsku przyszła na świat Malwina Adela z d. Kuhn, matka Twardowskiego, najmłodsza córka Franciszka i Małgorzaty z d. Beer. Spolonizowana austriacko-niemiecka rodzina Kuhnów, znana była na ziemiach polskich co najmniej od XVII wieku; wśród krewnych Malwiny byli pisarze, urzędnicy i przedstawiciele wolnych zawodów, a jej ojciec był właścicielem apteki przeworskiej. Wcześniej osierocona Malwina wychowywała się w latach 1850-1860 w pensjonacie dla dziewcząt w Przeworsku.

1851

◇ Do Wiednia przybył ojciec Twardowskiego, aby ukończyć rozpoczęte we Lwowie studia prawnicze.

1852

◇ Począwszy od tego roku Pius corocznie uczestniczył w mszach św. w kościele św. Józefa na Kahlenbergu na pamiątkę Odsieczy Wiedeńskiej.

1854

◇ Pius rozpoczął karierę urzędniczą w wiedeńskiej administracji państwowej (w Generalnej Dyrekcji Fabryk Tytoniu i Cesarsko-Królewskiej Dyrekcji Skabru), dochodząc do godności nadradcy (*Oberrat*) dworu.

1859

- 19.03. W Tomaszowie k. Saren przyszedł na świat Józef Krypiakiewicz, syn Michała Zachariasza, księdza grekokatolickiego, i Anny Malwiny Zofii z d. Malczyńskiej, przyszły serdeczny przyjaciel Twardowskiego i mąż jego siostry Zofii.

1862

- 2.10. W Krakowie urodziła się Kazimiera Wanda Kołodziejska, córka Waleriana Kołodziejskiego (architekta) i Józefiny z d. Ozajtowicz, przyszła żona Twardowskiego.

1863

- 17.06. Pius poślubił w kościele św. Anioła w Wiedniu Malwinę Kuhnównę.

1864

◇ Pius był jednym z inicjatorów utworzenia w Wiedniu Stowarzyszenia Polskiej Młodzieży Akademickiej *Ognisko*.

- 8.02. We Lwowie przyszedł na świat Bolesław Twardowski, bratanek Piusa, przyszły arcybiskup lwowski.

1865

- 17.09. Twardowski – z ojcem i bratem Juliuszem – odwiedzili Schwechat, aby obejrzyć obelisk postawiony w 1839 na pamiątkę spotkania króla Jana Sobieskiego z cesarzem Leopoldem po Wiktorii Wiedeńskiej, które miało miejsce 15.09.1683. Obelisk istnieje do dziś.
- 27.06. W Wiedniu przyszła na świat druga córka Twardowskich – Zofia Amalia Pia (pierwsza córka – Maria – urodzona w 1864 – zmarła jako trzymiesięczne niemowlę).

1866

- 20.10. W Wiedniu urodził się Kazimierz Adolf Jerzy – jako trzecie dziecko Piusa i Malwiny.
- 1.11. Twardowski został ochrzczony w kościele św. Anioła Stróża przy Favoritenstraße w Wiedniu.

1873

◇ Pius został członkiem honorowym Stowarzyszenia Polskiej Młodzieży Akademickiej w Wiedniu *Ognisko*.

1874

◇ Twardowski chorował na różyczkę, błonicę i ospę wietrzną.

- 23.01. W Wiedniu urodził się Juliusz Jan Marian – młodszy brat Twardowskiego, przyszły polityk.

1875

- 17.09. W Weidling k. Wiednia urodziła się Malwina Joanna Michalina Klementyna Franciszka – najmłodsza siostra Twardowskiego.

1877

◇ Twardowski wstąpił do wiedeńskiej Akademii Terecjańskiej (Terezjanum) dzięki stypendium z funduszu galicyjskiego Wydziału Krajowego. Spośród profesorów Terezjanum największy wpływ na Twardowskiego wywarli: Friedrich Berndt i pijar Franz Wurzner. Pierwszy był nauczycielem języka niemieckiego i propedeutyki filozofii, wykładanej według *Philosophische Propädeutik* Roberta Zimmermanna, który po latach został oficjalnym promotorem jego doktoratu. Drugi uczył Twardowskiego – z powodzeniem – greki. ◇ W Terezjanum Kazimierz – poza wykształceniem ogólnym – otrzymał także gruntowne wykształcenie muzyczne, zarówno kompozytorskie, jak i pianistyczne (u Antona Ciola) oraz z zakresu gry organowej. ◇ Z pierwszych lat pobytu w Terezjanum pochodzą próby poetyckie Twardowskiego – w języku polskim i niemieckim.

1880

◇ Podczas spisu ludności Pius zadeklarował język polski jako swój język domowy i towarzyski; z tego powodu zmuszono go do rezygnacji z funkcji prezesa Rady Szkolnej IV Dzielnicy Wiednia. ◇ Twardowski zapoznał się z książką *Kraft und Stoff* Friedricha Büchera, która wywarła na niego ogromne wrażenie; wkrótce jednak zauważył, że „roi się ona od błędów logicznych”. ◇ Wiara Twardowskiego doznała – jak pisał w jednej z „Autobiografii” – „wstrząsu” pod wpływem uznania za nieprawdopodobne niektórych ze zdarzeń opisywanych w *Biblii*. ◇ Twardowski chorował na tyfus i wstrząs mózgu.

1881

◇ Latem 15-letni Twardowski przebywał u swoich krewnych w Tarnowie, gdzie zakochał się w 16-letniej kuzynce, Marii Gąsowskiej.¹ Powierniczką ich uczuć była starsza siostra Twardowskiego – Zofia. Uczucie wygasło ostatecznie w kwietniu 1883.

- 25.08. Twardowski zaczął spisywać *Dzienniki*, które prowadził z przerwami do 6.02.1887. Wznowił je dopiero po dwudziestu latach (1915-1936). Impulsem do prowadzenia *Dzienników* stała się miłość do Marii Gąsowskiej.
- 25.08. Twardowski wyjechał z Tarnowa do Nowego Sącza, gdzie przebywał do połowy września.
- 31.08. Do Nowego Sącza przyjechała Maria Gąsowska.
- 6.09. Twardowski z Marią odbył wycieczkę do Rytra.

1882

◇ Latem Twardowski spędził kilka dni w Tarnowie. ◇ Jesienią Twardowski poznał Józefa Krypiakiewicza. Wkrótce zawiązała się między nimi wielka przyjaźń, trwająca do (przedwczesnej) śmierci Józefa. To właśnie Krypiakiewiczowi (*nb.* z pochodzenia Ukraińcowi) Twardowski zawdzięczał „wyszlifowanie” swojej polszczyzny. ◇ Od Bożego Narodzenia 1882 do II 1883 Twardowski został – na prośbę ojca, zaniepokojonego jego stanem zdrowia – zwolniony z obowiązku przebywania w internacie Terezjanum i uczęszczał na lekcje mieszkając w domu rodziców.

- 6-7.09. Twardowski spotkał się z Marią w Tarnowie.

¹ Maria („Misia”) Gąsowska, urodziła się we Lwowie jako córka Edwarda i Joanny z Szöles de Paidly; siostrą Edwarda była Wanda – żona Juliusza Kuhna, młodszego brata Malwiny. Stąd Maria nazywała Kazimierza „kuzynkiem”. Gąsowska w 1887 wyszła za mąż za Gustawa Grünera, prawnika. Zmarła 6.06.1888, w Krakowie, tuż po porodzie. Starszą siostrą Marii była Jadwiga, w latach 1893-1905 żona Jana Kasprowicza, a potem – Stanisława Przybyszewskiego.

- 8-11.09. Twardowski przebywał w Krakowie, gdzie się zatrzymał wracając z wakacji do Wiednia.
- 20.09. Twardowski czytał z zachwytem *Kordiana* Juliusza Słowackiego.
- 19.10. U Twardowskiego pojawiły się kolejne wątpliwości religijne (dotyczące doktryny Trójcy św.).
- 1.11. Twardowski wraz z ojcem był na wystawie obrazu Jana Matejki *Hold Pruski*. Zrobił na nim wrażenie „przecudne, majestatyczne, wspaniałe”.

1883

◇ Staraniem Piusa w 200-lecie odsieczy wiedeńskiej na murze kościoła św. Józefa na Kahlenbergu w Wiedniu umieszczono tablicę pamiątkową, która zachowała się do dziś. ◇ Kazimierz rozpoczął lekturę *Rozmyślań* Marka Aureliusza, do której później wielokrotnie wracał. Po latach – w 1913 – z jego inicjatywy ukazał się przekład *Rozmyślań* Mariana Reitera (pod redakcją Leopolda Staffa). ◇ Twardowski nawiązał bliskie stosunki ze starszym od siebie Stanisławem Niewiadomskim – przyszłym kompozytorem, który wówczas studiował w Konserwatorium Towarzystwa Przyjaciół Muzyki w Wiedniu, m.in. u Franza Krenna.

- 18.01. 17-letni Twardowski poznał 19-letnią Wandę Lange, która stopniowo w jego życiu uczuciowym zajęła miejsce Marii Gąsowskiej. Miłość ich – o różnych odcieniach i o różnym natężeniu – trwała do końca maja 1885.²
- 21-26.03. Twardowski przebywał u ojca Wandy Lange w Pradze (czeskiej).
- 9.07-13.09. Twardowski przebywał na wakacjach w Neumarkt w Styrii.

1884

- 5-16.04. Twardowski spędził wakacje wielkanocne w Galicji (był w Tarnowie, Przeworsku, Zaslawiu, Lwowie i Jaworowie).

◇ Twardowski otrzymał złoty medal za bardzo dobrą naukę w Terezjanum ◇ Za sprawą Józefa Krypiakiewicza Twardowski zapoznał się z *Powstawaniem gatunków* Charlesa Darwina, z pracami patologa austriackiego Salomona Strickera o przedstawieniach językowych oraz z pracami psychologicznymi (m.in. z książką *Z dziennika psychologa*) i pracami filozoficznymi Juliana Ochorowicza, który *nb.* w latach 1880-1883 wykładał jako docent prywatny w Uniwersytecie Wiedeńskim.

1885

◇ Po ukończeniu Terezjanum Twardowski rozważał różne warianty swojej dalszej nauki, m.in. studia muzyczne, studia w wiedeńskiej Akademii Orientalnej (kształcącej dyplomatów) i studia prawnicze w Uniwersytecie Lwowskim. Ostatecznie zdecydował się na Uniwersytet Wiedeński. ◇ Jesienią wstąpił na Wydział Prawa tego uniwersytetu. ◇ Włączył się aktywnie w działalność Polskiego Stowarzyszenia Akademickiego *Ognisko* w Wiedniu, wprowadzony tam przez Józefa Krypiakiewicza.

- 18-22.05. Odbył się pisemny egzamin maturalny Twardowski: z języka niemieckiego, łacińskiego i greckiego oraz z matematyki.
- 13.06. Twardowski otrzymał maturę z wyróżnieniem.
- 15.07-15.09. Twardowski spędził wakacje w Neumarkt, gdzie przebywała także jego rodzina i Józef Krypiakiewicz. Tam poznał – prawdopodobnie 20-letnią – Elizę Albrecht,

² Wiele wskazuje na to, że Wanda zmarła dwa miesiące później (jeśli trafne jest przypuszczenie, że to jej grób – z datą 28.07.1885 jako datą śmierci – znajduje się w Warszawie, na Cmentarzu Ewangelicko-Augsburskim).

kobietę „zachwycającą”, ale chorą, jak się okazało śmiertelnie, na gruźlicę; do grudnia regularnie odwiedzał ją – coraz bardziej chorą – w jej wiedeńskim mieszkaniu.

- 12.10-3.12. Twardowski – już jako student prawa – mieszkał nadal w internacie Terezjanum.
- 29.11. Twardowski zorganizował Wieczorek Mickiewiczowski w *Ognisku*; wystąpił także w nim jako akompaniator.
- 3.12. Twardowski opuścił na zawsze internat Terezjanum i udał się – przez Kraków i Lwów – do Jezupola.
- 6.12. Twardowski objął w Jezupolu posadę gubernera Antoniny i Jana Władysława, dzieci hr. Wojciecha Dzieduszyckiego, filozofa i polityka.
- 11.12. Twardowski odwiedził Stanisławów.

1886

◇ Na początku roku Twardowski przeniósł się na Wydział Filozoficzny, na którym studiował – poza filozofią – początkowo nauki historyczne, a później matematyczno-przyrodnicze. ◇ Twardowski odbył wycieczki krajoznawcze do Suczawicy k. Czerniowiec, Bołdów k. Bubnisk, do Osieku w Karyntii, Tarvis (Fiuri), Villach w Karyntii, Predil w Słowenii oraz dwukrotnie do Bohorodczan k. Stanisławowa.

- 9-10.01. Wraz z hr. Dzieduszyckimi Twardowski był w Stanisławowie, gdzie uczestniczył w intronizacji biskupa Juliana Pełesza.
- 10.01. Do Terezjanum – na miejsce po Twardowski – przyjęty został jego młodszy brat – Juliusz.
- 31.01-20.03. Twardowski przebywał z Dzieduszyckimi w Wiedniu.
- 19.03. Umarła w Wiedniu Eliza Albrecht.
- 10.08. W *Gazecie Narodowej* ukazał się tekst Twardowskiego „Suczawica (wspomnienia z wycieczki). Była to pierwsza jego publikacja.
- 15-31.08. Twardowski przebywał z rodzicami i Józefem Krypiakiewiczem w Neumarkt.

1887

• 6.02. Twardowski – wskutek konfliktów z hr. Seweryną Dzieduszycką na tle sposobu wychowywania dzieci i wtrącania się jej w jego życie prywatne – opuścił Jezupol.

◇ W piątym semestrze studiów Twardowski zetknął się z Franzem Brentanem, który wywarł decydujący wpływ na sposób uprawiania filozofii Twardowskiego.

1888

• 26.03. Z inicjatywy m.in. Hansa Schmidkunza, z którym Twardowski bardzo się zaprzyjaźnił i utrzymywał do końca życia bliskie stosunki (po wyjeździe do Lwowa – korespondencyjne), powstało w Wiedniu Towarzystwo Filozoficzne; Twardowski był jego pierwszym wiceprzewodniczącym do 1889.

• 17.11. W Lainz (dzielnicy Wiednia) siostra Twardowskiego, Zofia, wyszła za mąż za Józefa Krypiakiewicza.

1889

• 1.01. W *Österreichischen Musik- und Theaterzeitung* ukazała się recenzja z koncertu Großer Musivereins-Saal w Wiedniu – pierwsza publikacja Twardowskiego w języku niemieckim.

◇ Twardowski zakończył studia w Uniwersytecie Wiedeńskim. ◇ We wrześniu Twardowski przebywał w Linz. ◇ Od jesieni 1889 do lata 1890 Twardowski odbywał roczną ochotniczą służbę wojskową, którą ukończył jako oficer rezerwy.

1890

◊ Latem Twardowski przebywał na Węgrzech, a po służbie wojskowej wyjechał do Jezupola, gdzie mieszkał także w roku następnym; wraz z Dziedzuszycyckimi wyjeżdżał stamtąd m.in. do Stanisławowa i Stryja. ◊ W czasie pobytu w Jezupolu przygotował rozprawę doktorską. ◊ Założył w Jezupolu Czytelnię Towarzystwa Oświaty Ludowej oraz Ochotniczą Straż Pożarną i przez kilka miesięcy był jej naczelnikiem.

1891

- 9.04. Twardowski złożył rozprawę doktorską.
 - 16.04. Twardowski oświadczył się 29-letniej Kazimierze Kołodziejkiej; oświadczyni zostały przyjęte.
 - 2.06. Odbyło się rygorozum doktorskie Twardowskiego z filozofii z filologią klasyczną.
 - 18.07. W Jezupolu, w obecności ojca, Twardowski zaręczył się z Kazimierą Kołodziejką.
- ◊ Latem Twardowski przebywał m.in. we Lwowie.
- 31.10. Odbyło się rygorozum doktorskie Twardowskiego z matematyki z fizyką (jako przedmiotów dodatkowych).

1892

◊ Ukazała się rozprawa doktorska Twardowskiego – *Idee und Perzeption. Eine erkenntnistheoretische Untersuchungen aus Descartes* – pierwsza jego publikacja filozoficzna.

- 9.01. W Wiedniu, w kościele św. Anioła Stróża, Twardowski wziął ślub z Kazimierą Kołodziejką.
 - 11.01-15.05. Dzięki stypendium wiedeńskiego Ministerstwa Wyznań i Edukacji Twardowski wraz z żoną odwiedził ośrodki psychologiczne w Lipsku i Monachium; po drodze zatrzymał się w Pradze (czeskiej) i Norymberdze. Poznał tam osobiście Wilhelma Wundta i Oswała Külpego (w Lipsku), a także Karla Stumpfa (którego wykładów słuchał w Monachium), oraz odwiedził (w Monachium) Schmidkunza. W Lipsku uczęszczał na wykłady Külpego, a w Monachium uczestniczył w pracach Instytutu Psychologii Eksperymentalnej Wundta.
- ◊ Lato młodzi Twardowscy spędzili – wraz z rodziami Kazimierza – w Salzkammergut.
- 18.07. Odbyła się promocja doktorska Twardowskiego.
- ◊ Od jesieni 1892 do jesieni 1895 Twardowski pracował w biurze matematycznym Zakładu Ubezpieczeniowego Powszechnego Stowarzyszenia Urzędników Monarchii Austriackiej. Aby uzupełnić skromną pensję – udzielał korepetycji. ◊ Brat Twardowskiego, Juliusz, zakończył naukę w Terezjanum i wstąpił na Uniwersytet Wiedeński (studia zakończył doktoratem z prawa w 1897).
- 13.11. W Wiedniu przychodzi na świat Helena – pierwsza córka Kazimierza i Kazimiery Twardowskich.

1893

- 10.03. W Wiedniu zmarł na tyfus brzuszny szwagier Twardowskiego, Józef Krypiakiewicz – zarażony przez jednego ze swoich pacjentów w Zakładzie dla Umysłowo Chorych w Lainz.
- 1.12. Twardowski złożył podanie do Kolegium Profesorskiego Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Wiedeńskiego o wszczęcie procedury habilitacyjnej; jako podstawę habilitacji przedstawił rozprawę *Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen*.

1894

◇ Pius został prezesem Związku Polaków w Wiedniu *Strzecha*, które powstało z jego inicjatywy z połączenia kilku miejscowych towarzystw polonijnych.

- 1.03. Twardowski zgłosił tematy wykładów habilitacyjnych: (1) Paralelizm psychologiczny. (2) Koncepcja pojęcia w nowej logice. (3) O wrażeniach wzrokowych dotyczących ruchu.
- 7.03. Twardowski wygłosił wykład habilitacyjny „Paralelizm psychologiczny”.
- 10.05. Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Wiedeńskiego przesłał do Ministerstwa Wyznań i Edukacji wniosek o udzielenie Twardowskiemu *veniam legendi*.
- 5.07. Ministerstwo zaakceptowało wniosek w sprawie *veniam legendi* dla Twardowskiego.
- 2.09. W Wiedniu przysła na świat druga córka Twardowskich – Aniela.

◇ W semestrze zimowym 1894/1895 prowadził – jako docent prywatny – wykłady z logiki.

- 11.10. W odpowiedzi na propozycję Twardowskiego, aby krakowski *Czas* wydrukował jego tekst na temat etyki, Stanisław Tomkiewicz w imieniu redakcji pisma napisał: „Artykuł [...] jest zajmujący i najlepszej tendencji, ale stanowisko niezupełnie jest odpowiednie dla *Czasu*. [...] nie możemy zgodzić się na zapatrywanie, że sama psychologia wystarcza do dojścia do prawd wyższych etycznych.[...] My takie twierdzenia uważamy za szlachetną naukowość; zapewne i Pan sam kiedyś do tego przekonania dojdzie.” W następnym roku w wiedeńskim czasopiśmie *Przełom* ukazały się dwa etyczne artykuły Twardowskiego: „Kultura etyczna” i „Etyka wobec teorii ewolucji”; prawdopodobnie jeden z nich był tekstem odrzuconym przez *Czas*.

1895

◇ W semestrze letnim 1894/1895 Twardowski prowadził – jako docent prywatny – wykłady o nieśmiertelności duszy oraz ćwiczenia na podstawie *Badań dotyczących rozumu ludzkiego* Hume’a. Praca ta musiała zrobić na Twardowskim olbrzymie wrażenie, skoro po 10 latach przełożył ją na polski – wraz ze swoim uczniem, Janem Łukasiewiczem (pierwsze wydanie ukazało się w 1905).

- 30.04. Z Katedry Filozofii Uniwersytetu Lwowskiego ustąpił Aleksander Raciborski; zrobił to prawdopodobnie z motywów o charakterze majątkowym (ogromny posąg, który wniosła jego druga żona).
- 16.07. Na posiedzeniu Rady Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Lwowskiego zapadła jednogłośnie decyzja o zaproponowaniu Twardowskiemu Katedry Filozofii. Kandydaturę Twardowskiego referował Aleksander Skórski, filozof i pedagog, od 25.04.1896 profesor nadzwyczajny filozofii Uniwersytetu Lwowskiego
- 29.07. Wincenty Lutosławski, który poznał Twardowskiego w Wiedniu rok wcześniej, napisał w liście do niego: „Kochany Kolego, bardzo mnie ucieszyła wiadomość o powołaniu Pana do Lwowa – co potrójne w moich oczach ma znaczenie: (1) polepszenie opłakanego stanu filozofii przynajmniej w jednym z uniwersytetów galicyjskich; (2) polepszenie osobistego losu Kolegi – oburzała mnie ta dzika konieczność, która Kolegę zmuszała do pracy technicznej pozafachowej; (3) zapowiedź, że rolnictwo nadal już nie będzie tak się rozpanoszało na katedrach filozofii – dotąd bowiem wszyscy prof.[esorowi] filozofii, jak zauważyliśmy wspólnie, głównie byli rolnikami, a nie filozofami”.
- 6.08. Dzięki staraniom Piusa, powstało w Wiedniu stowarzyszenie *Kahlenberger Kirchenverein*, które postawiło sobie za cel finansowanie „po wieczne czasy” nabożeństwa 12 września upamiętniającego corocznie Odsiecz Wiedeńską i postawienie na Kahlenbergu „odpowiedniego pomnika historycznego”. Pius został wiceprezesem stowarzyszenia; jego członkami była w dużej części Polonia wiedeńska. Projekt pomnika-obelisku był już od paru

lat gotowy, ale ostatecznie nie został on zrealizowany. Stowarzyszenie po pięciu latach zostało rozwiązane, a kościół został przekazany polskim zmartwychwstańcom.

- 18.10. Twardowski został mianowany na stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Lwowskiego.